

6. Есин А.Б. Принципы и приемы анализа литературного произведения. – М.: Флинта, 1998. – 247 с.
7. Проценко Ю. Літературна казка в системі літературних жанрів та ієрархій (на матеріалі англійської літературної казки XIX ст.) // Іноземна філологія. – Вип. 119(2). – Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2007. – С.82-86.
8. Брэдбери Р. Вино из одуванчиков // Брэдбери Р. О скитаниях вечных и о Земле: фантастические произведения. – М.: Эксмо, 2010. – С. 279-490.
9. Башня // Энциклопедия символов, знаков, эмблем / Автор-составитель К. Королев. – М.: Мидгард, 2005. – С.45-46.
10. Варецька С. Дитячий нарратив історії (на прикладі роману «Бляшаний барабан» Г. Граса) // Іноземна філологія. – Вип. 119(2). – Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2007. – С.229-236.
11. Брэдбери Р. Лето, прощай: роман [пер. с англ. Е.Петровой]. – М.: Эксмо, 2009. – 187 с.
12. Червінська О., Дзик Р. Феномен дитинства за Достоевським // Іноземна філологія. – Вип. 119(2). – Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2007. – С.158-167.
13. Дом // Энциклопедия символов, знаков, эмблем / Автор-составитель К. Королев. – М.: Мидгард, 2005. – С. 139.

УДК 811.161.2 «312»

ОСМИСЛЕННЯ ЕКОЛОГІЇ ДУШІ У РОМАНІ ЛІНИ КОСТЕНКО «ЗАПИСКИ УКРАЇНСЬКОГО САМАШЕДШОГО»

Ю. О. Кучеренко, С. А. Цікавий

Резюме. У статті розкривається зміст поняття «екологія душі». Розглядаються особливості функціонування екології душі у романі Л. Костенко «Записки українського самашедшого». З'ясовуються особливості жанру цього твору.

Ключові слова: екологія душі, Ліна Костенко, «Записки українського самашедшого».

Про людину, твір якої обрано предметом дослідження, можна говорити багато, вона – "наша сучасниця, як митець вона "вписана" у свій час, вона поет другій половині ХХст., тезаурус її формувався на традиціях цього й попереднього століть, на їх злетах і падіннях." Вона напересічна особистість, "поет у найповнішому, справжньому розумінні цього слова." Але її ім'я, назване у будь-якій аудиторії, розкаже набагато більше. Це – Ліна Костенко.

З'явившись на літературному небосхилі потужною зіркою 60-х років, вона не перестає і сьогодні дивувати читача своєю майстерністю.

60-ті роки ХХ століття знаменовані непокорю, часом бунту і часом свободи у всьому світі. "Саме ці роки позначені рішучою боротьбою за соціальну справедливість, права людини в різних країнах, крахом колоніальної системи, виникненням опору в "соціалістичному таборі", студентськими заворушеннями, рухом "сердитих молодих людей", – стверджують автори "Історії української літератури ХХ століття". У цей час і відбувалося становлення Ліни Костенко як творчої особистості у гурті таких же молодих і талановитих, які увійдуть в історію української літератури під назвою шістдесятники.

Ми сміливо можемо стверджувати, що феномен Ліни Костенко як письменниці, що кинула виклик тоталітарній системі і ні на грам не поступилася її домаганням обмежити внутрішню волю митця, з одного боку, формувався на основі сильного, незалежного характеру, який не терпить будь-якого насильства, а з іншого – глибинного зв'язку зі своїм народом, народною проникливістю у його духовну суть, здатністю відчувати народний біль і брати його на себе.

Але нещодавно Ліна Костенко заявила себе в літературі не тільки як поет, але і як прозаїк. Так, 17 грудня 2010 року вийшов перший прозовий роман письменниці «Записки українського самашедшого». Цей роман буквально збурило свідомість українського читача. Своє присутнє, зовсім неритуальне критичне слово про роман уже сказали В. Базилевський [1], І. Дзюба [2], П. Іванишин [3], Д. Дроздовський [4] та чимало інших авторів, які висловили низку цікавих спостережень, окреслили важливі аналітичні контексти й простимулювали зацікавлення читача. Вже з перших рядків роману можна помітити, що особливу увагу письменниця приділила саме екології душі людини.

На сьогодні проблеми екології є дуже актуальними. Нині, як ніколи раніше, люди тривожно осягають свою малість і неповторність в огроми Всесвіту. Всіх людей тримає в непевному сьогоднішньому дні усвідомлення того, що безкінечність історичного часу не лише позаду, а й така безкінечність можлива й попереду. Люди не повинні тікати в природу, у природний стан, намагатися відновити все первісне, недоторкане. Для сучасного людства такого шляху вже не має. З'явилася розгалужена мережа так званої «другої» природи, тобто ті предмети й процеси, поява яких – результат діяльності суспільства як у виробничій, так і в культурній сфері. Всі повинні розуміти, що вже ніхто не може повернутися в ідеальну незайманість, таку, де все існує поза втручанням людини. Більш того, безжална реальність свідчить, що кардинальні зміни екологічного характеру, які відбуваються нині, в умовах українських високих темпів науково-технічного розвитку, найчастіше призводять до непоправних втрат. Сучасні етнологи вже в загальних рисах окреслили механізм вторгнення людини в природу: « В таких ситуаціях і починає виявлятися вандалізм, який однаково деформує і

тих, кого гублять, і тих, хто губить. Тут виникає масовий психологічний синдром, який виявляється в потребі хоч би там що було «переробити» природу й культуру, яка їх не влаштовує, причому переробка ця, як правило, виливається в руйнування» [5:83].

Люди повинні розуміти, що різноманітні утопічні заклики до повернення сучасного людства в лоно природи не мають під собою реального ґрунту. Інша річ, що в цілому простежуємо пряму залежність між внутрішньою духовною наповненістю особистості й наближенням її до доквілля. Таке розуміння особливо важливе для літератури, покликаної за самим своїм призначенням розширювати банк людського духу, «закодовуючи» його в художні образи. Саме це й спричинило в останні десятиліття відчутне підвищення уваги письменників до соціальних колізій в антитезі «природа – людина».

В цьому світі все дуже взаємопов'язано, і люди мають вже багато доказів того, коли насильницьке знищення одної незначної начебто ланки матері-Природи призводить до руйнації цілих її систем. Прикладом тому може бути та страшна екологічна криза, яка утворилась навколо нас. На жаль, перед нами постає ще страшніша криза - криза духовна. Прийшов час подумати про екологію наших душ. Зараз поняття «екологія душі» набуло широкого поширення. Багато дослідників підтверджують слушність тези про породження екологічної кризи кризою духовною. Поняття «екологія душі» означає відчуженість від рідної мови, історії, культури взагалі, що призводить насамкінець до деградації душі. Також це поняття включає в себе добро, зло, щедрість, жадібність, шанобливе ставлення до природи та інші. Душу також визначають наші думки, слова, вчинки. Саме людській душі Ліна Костенко і приділяла багато уваги.

Вивчення творчості Ліни Костенко вже має певну традицію. Зокрема, розглядом цього питання займалися такі вчені як Г. Клочек, О. Білецький, В. Брюховецький, Н. Білоцерківець та ін. Але всі ці праці присвячені вивченню біографії та поетичної спадщини письменниці. Праць же, присвячених прозовій творчості письменниці та екології душі у її творах зовсім не має. Отже, цими міркуваннями і зумовлюється **новизна та актуальність** статті.

Цілі статті:

1. Розкрити зміст поняття «екологія душі».
2. Дослідити особливості функціонування екології душі у романі Ліни Костенко «Записки українського самашедшого».
3. Узагальнити результати спостережень.

Термін «екологія» сьогодні використовується настільки широко, що втратилася його первинна сутність: як природна рівновага рослинного і тваринного світу. Йдеться про систему широких заходів (соціальних, економічних, юридичних, соціально-культурних), що забезпечують збереження природного середовища — життєвого простору людини. Рациональне використання природних середовищ — одне з найболючіших проблем сучасності.

Екологія є сучасною наукою з дуже широким предметом наукового дослідження. Це не тільки наука про уважне ставлення до природи і нашого навколишнього середовища. Екологія включає також і людські взаємини, і погані нахили, такі як — мати найбільше, багатіти коштом інших і коштом природи, людське самолюбство. Християнське моральне богослов'я перелічує ці наші людські нещастя під назвою головних гріхів у катехизмі, які можна за аналогією назвати екологічною бідною в нашій душі.

Багато років та десятиліть нам твердили, що душі нема і тому турбуватися про неї нема чого. Але душа в людини є: саме вона болить і плаче в кожного від горя і нещастя, від ницості і порожнечі нашого існування. Алкоголізм, наркоманія, токсикоманія - все це наслідки, все це засоби, якими люди дурманяць собі голову і відключають душу. Щоб заповнити свою духовну порожнечу, люди кидаються в релігію, в сектантство, в містику. Тож можна зробити висновок, що екологія душі – це узагальнене або істинне вчення про чистоту духовного мислення і способу життя людини.

17 грудня 2010 року у Києві вийшла нова книжка Ліни Костенко «Записки українського самашедшого». Це перша книжка за 20 років мовчання письменниці. До того ж, це її перший прозовий роман, який спричинив великий вибух на Україні. "Я сподівався на подію, а з'ясувалося, що це - вибух. Книжка вражає посправжньому. Здається, у нас так ще не писали. Сподіваюся, що це буде несподіванка для всіх", - сказав Іван Малкович про нову книжку Ліни Костенко.

Робота над цим романом тривала майже 10 років. Спроби себе у прозі були у Ліни Костенко ще у студентські роки, але тільки зараз їй це вдалося. Планувалося видати 10 тисяч примірників, але через великий попит, кількість книжок довелося збільшувати. У січні було додруковано ще 20 тисяч примірників, а у лютому ще 15 тисяч. Планувався цей роман як трилогія. Другу частину цього роману планують видати вже у кінці 2011 року. На відміну від першої частини, друга буде написана від жінки.

За словами самої Ліни Костенко, вона здійснила величезну роботу (яка тривала з 2001-го по грудень 2010-го) у прагненні дослідити, як людство, Україна входять в третє тисячоліття, а також "співвіднесення України зі світом, людини з Україною й зі світом". "Це не жіночий роман. Це сюрреалістичний Вавилон сучасного світу", - сказала вона.

У романі описується період президентства Кучми та Помаранчева революція. Головний герой роману, 35-річний програміст, який познайомився зі своєю майбутньою дружиною ще під час Революції на граніті. Його батько - відомий перекладач, шістдесятник, що має нову молоду дружину та дуже інтровертованого сина, який фігурує під прізвиськом Тінейджер. Дружина головного героя - філолог, дослідник Гоголя. Син навчається в школі й товаришує з сусідом Борькою, сином «нового українця». Головний герой веде так звані «Записки»,

занотовуючи всі катастрофи, замаху, вбивства (наприклад, цинічне вбивство польською поліцією Сергія Кудрі) і скандали, про які дізнається з новин. Таким чином він намагається дати вихід своїм емоціями у скорумпованій атмосфері режиму Кучми і не скотитися до повного цинізму. Паралельно в записках знаходять своє відображення часом проблематичні стосунки головного героя зі своєю дружиною. Загальний іронічний, песимістичний, скептичний, часом знущальний тон записок під кінець кардинально міняється, коли герой переживає емоційно напружені події Помаранчевої революції.

У творі докладно виписані характери, які роблять його живим, полегшують естетичну ідентифікацію та диференціацію, активізують співтворчість читача. Усі вони – дружина героя зі спалахами феміністичного протесту та патріотичного сарказму, принциповий батько-шістдесятник, друзі (цинік Лев, друг-емігрант із Каліфорнії), мати – народна артистка, що вже давно у кращому зі світів, теща як утілення народно-селянського буття, син, що виростає під потужним впливом вулиці та комп'ютера, сусіди (бандити, бізнесмени, гламурні жінки, інтелігентні пенсіонери) та ін. – становлять систему персонажів роману. У центрі цієї системи – головний герой, молодий мужчина-програміст, емоційні роздуми якого і вибудовують своєрідний сюжетний каркас «діаріушу людства».

Щодо жанру твору, то тут не має одностайної думки. На обкладинці «Записок...» сказано, що це роман. В анотації сказано, що за жанровою стилістикою «Записки українського самашедшого» — насичений мікс художньої літератури, внутрішніх щоденників, сучасного літописання і публіцистики. Існують думки, що це записки, нотатки, сторінки щоденника. В. Базилевський вважає, що це сембіоз літератури й журналістики. П.Іванишин вважає його ліро-епічним твором: «Оскільки події в романі лише накреслені, основний акцент робиться на емоційних роздумах, переживаннях безіменного протагоніста, зображенні його світовідчуття і світорозуміння, варто вести мову про ліро-епічний твір. Причому епічне (історичне) в будові роману підпорядковується ліричному (переживанням, відчуттям). Серед потоку емоційного розміркування («записок») можна знайти цілу симфонію проблемно-тематичних течій (етичну, метафізичну, естетичну, релігійну, культурологічну, екологічну, педагогічну, кримінальну, соціально-економічну та ін.), однак домінує, на мій погляд, кілька ліній глибинного й водночас украй актуального політико-філософського значення.» [3;58].

У своєму романі Ліна Костенко багато уваги приділила саме екології душі людини. Цим твором вона хотіла розбудити нашу націю від сну, показати як вона деградує, як змінюється, застерегти людей від помилок, очистити їхні душі. Основним завданням було саме достукатися до душі українського народу, який швидко йде до загибелі.

Проза Ліни Костенко – це не проза поета. Вона жорстока, як нинішня реальність; скупа, афористична, а то й протокольна. Отже, й не жіноча проза [1].

Головний герой, позбавлений імені, знаходиться у центрі абсурду. Хід його думання – це найцінніше, що є у книжці. І саме воно стає перешкодою для тих, хто зорієнтований на інтригу, пікантні подробиці, карколомний сюжет. Постійна напруга думання відчуває і відштовхує.

Ліна Костенко підіймає у своєму романі проблеми літератури, яка зараз зовсім занепадає. У романі одним із важливих тематичних блоків є осмислення сучасного антимицтства, передусім нігілістичних антилітературних течій. Ось лише деякі міркування протагоніста: «Речники порожнечі приколюються в епатажі» [6;105], «Це вже навіть не епатажна література, а блювотина»[6;106], «А що, читати теперішніх пофігістів? <...> Чи тих биндюжників слова, що допінгують свою нездарність цинізмом? Чи тих потасканих німфеток, що все вивертають свій «тілесний низ»?[6;115], сучасна література – «заслинене матюками плюгавство»[6;153], «Відливають на все. На батька, на матір, на літературу, на історію. Сміються до гикавки над самим словом «патріотизм» [6;287] та ін. Тут Ліна Костенко засуджує народ, говорить, що саме він спричинив розвиток такої літератури. Вона наголошує, що саме із загибелі культури і починається загибель нації: «Коли починається смерть культури, настає культура смерті» [6;160]. Сказане героєм добре показує політичну сутність постмодерного та авангардногонеоцинізму, тексти якого передусім перейняті пропагандою прозахідної неоліберальної ідеології, ідеології «воєнного гуманізму».

Підіймається у романі і проблема мови : «У всіх країнах мови як мови, інструмент спілкування, у нас це фактор відчуження. Глуха ворожість оточує нашу мову, навіть тепер, у нашій власній державі. Ми вже як нацменшина, кожне мурло може тебе образити»[6;23].

Героя обурюють криваві імперські війни, розв'язані демоліберальними режимами США та їх союзників (серед яких волею безвідповідальної влади опинилася і Україна) в Афганістані та Іраці. Несправедливість і фальшивість ліберальних владних систем: «...куди ж вони ведуть людей і народи?!»[6;322] – протагоніст викриває безпомилково. Ось 20 березня 2003 року здійснюється агресія проти Іраку і водночас на Заході починаються протести проти цієї війни. Протестантів «в ім'я демократії розганяють кийками і сльозогінним газом»[6;274], сумно іронізує персонаж. Глибоко усвідомлюючи проблеми і біди своєї батьківщини, він здатний зрозуміти біль і страждання різних народів: «Життя світу – це теж і моє життя»[6;337]. Так він не просто рішучо осуджує імперські війни давніх та новітніх демократизаторів та «цивілізаторів», тих, що «покоління за поколіннями посилають на війни молодих, здорових і гарних, а самі, як пінгвіни, розкланяються на самітах і фуршетах.»[6;318], він ще й осмислює ідейні причини цих міждержавних протистоянь. Одна з найголовніших – в універсалізмі, світоглядній позиції, що вважає цінності певної культури чи політичної ідеології універсальними, найкращими, а це начебто дозволяє силоміць нав'язувати їх іншим націям. Герой пропонує щось протилежне «...час уже зрозуміти, що на земній кулі є люди, викроєні інакше, ніж ми. І не лізти до них зі

своїм лекалом. Ну, і вони ж нехай не лізуть до нас зі своїм»[6;310]. Головний герой засуджує владу, через те, що вона не дбає про людей. Вона дбає лише про свої кармани.

Таким чином, вільний, незашорений імперськими ідеологіями критичний розум протагоніста дає змогу йому помітити найголовнішу проблему, котра унеможливило розвиток України, діагностувати її головну політичну хворобу – бездержавність. Мислячій людині неможливо зробити інший висновок. Її просто оточують реалії й образи, що засвідчують брак держави як колективно-національного прихистку, дому, політичної націотворчої системи. України в Україні нема – «нам же її підмінили». Класичний для нашої культури, ще шевченківський символ держави – хата – відсутній, тому «ми бездомні у своєму домі, ми безпритульні у своїй країні»[6;177].

Герой називає країну не своєю, бо для нього Україна знаходиться в ситуації внутрішньої окупації, в ситуації залежності уже не від зовнішніх, а від внутрішніх поневолювачів, але з тими самими вбивчими наслідками. «Для чого їй (Україні), цікаво, була Незалежність? Щоб потрапити у нову залежність, вже не лише від чужих падлюк, а й від своїх власних негідників?» [6;128] – риторично запитує протагоніст. Так, Україна потрапляє під залізну п'яту «олігархату»[6;288].

Юридично українська держава існує, фактично ж – це політичний міф, обман, муляж. Зате надійною реальністю стає зображення України без національної державності, України-неоколонії, України як резервації. Створення резервації для корінного народу – мета будь-якого поневолювача, і саме цей образ стає одним із домінуючих у романі. Розмірковування протагоніста звучать як вирок усім тим політичним та культурним лідерам нації, які з кінця 1980-х скеровували український народ на боротьбу за що завгодно, тільки не за свою державу: «ми душимось у резервації» [6;94], «тепер почуваємось у своїй державі, як меншина у резервації» [6;353], «Україна – це резервація для українців. Жоден українець не почуватиметься своїм у своїй державі» [6;23].

Але герой Л. Костенко не просто осмислює стан речей, він ще й пропонує вихід із, здавалося б, безвихідної неоколоніальної ситуації. Він схильний до боротьби, він підтримує боротьбу і він, зрештою, уже на Майдані у 2004-му бореться. Бо саме політична боротьба – єдиний шлях до подолання режиму внутрішньої окупації. Тому персонажа обурює те, що в ситуації, коли в українців «відняли Батьківщину» «ніхто ні за що не бореться» [6;95], він безжально критикує своє покоління «...ми, ублюдочні катастрофісти своїх особистих драм, сипонули урозтіч по світах, або сидимо тут, скніємо, чекаємо, поки нам усміхнеться доля»[6;192], його непокоїть «самороззброєння» української армії, він говорить, що це не зовсім добре, коли лише могили великих українців стають «окопами», коли «мертві... тримають лінію оборони»[6;352], бо перемогти можна, коли «лінію фронту національного порятунку тримають живі» [6;79].

Отже, можна зробити такі висновки: екологія душі – це узагальнене або істинне вчення про чистоту духовного мислення і способу життя людини.

Роман Ліни Костенко «Записки українського самашедшого» — це панорамне полотно життя України і світу на рубежі третього тисячоліття очима 35-річного вітчизняного програміста. У творі докладно виписані характери, які роблять його живим, полегшують естетичну ідентифікацію та диференціацію, активізують співтворчість читача.

У своєму романі Ліна Костенко багато уваги приділила саме екології душі людини. Цим твором вона хотіла розбудити нашу націю від сну, показати як вона деградує, як змінюється, застерегти людей від помилок, очистити їхні душі. Основним завданням було саме достукатися до душі українського народу, який швидко йде до загибелі.

Ліна Костенко підіймає у своєму романі проблеми літератури, яка зараз зовсім занепадає. У романі одним із важливих тематичних блоків є осмислення сучасного антимистецтва, передусім нігілістичних антилітературних течій.

Підіймається у романі і проблема мови, війни, бездержавності.

Роман Л. Костенко «Записки українського самашедшого» - це пересторого українському народу. Шкода, що цей украї актуальний та глибокий політико-філософський твір не було видано раніше. Можливо, тоді ми уникли б багатьох помилок, а держава Україна перестала б нарешті бути українською «резервацією». Проте і тепер варто подякувати авторці за перерване багатолітнє мовчання, за чудовий подарунок українському читачеві – роман опору, за те, що кожним своїм словом «вивозить з бруду цей потворний час», бо, як слушно писав П. Скунць, «сьогодні Україна – Ліна» [7;153].

Література

1. Базилевський В. Хроніка перманентного абсурду// Літературна Україна. – 2011. – 27 січня.
2. Дзюба І. «Самашедчість» як спротив абсурду // День. – 2010. – 30 грудня.
3. Іванишин П. Проза генія, або роман опору Ліни Костенко// Українська мова та література в школі. – 2011. – № 4. – С. 57-60.
4. Дроздовський Д. «Записки українського самашедшого» як рятівний електрошок // http://dt.ua/CULTURE/zapiski_ukrayinskogo_samashedshogo_yak_ryativniy_elektroshok-61753.html
5. Бородай Ю. Этнические контакты и окружающая среда // Природа. – 1981. – № 9.
6. Костенко Ліна. Записки українського самашедшого. - К., 2011. – 416с.
7. Скунць П. Твори / П. Скунць. – Ужгород: Гражда, 2007. – Кн. I. – С. 153.